

Terminologické minimum

- Výtvarný materiál a techniky
- Rukopisy a tisky
- Liturgika

Výtvarný materiál a techniky

- „Model - skica“
- Bozetto
- Modello (modelli)
- Modeletto (modellino)
- Ricordo
- Replika

Malířské a kresebné techniky

Nástěnná malba

- Fresco buono
- Omítka: trulisato, arriccio, intonaco (max. 5 mm)
- Giornata – denní díl
- Sinopie
- Fresco secco
- Freska do vápenného nátěru
- Olejomalba (na fermežovou vrstvu)
- Sgrafito
- Mozaika

Závěsný obraz

- Podložka (dřevo, plátno, karton, kov, kámen, sklo)
- Podkladové vrstvy:
- Křída s kličem, plátno – vyrovnání
- Imprimatura
- Pentimento (pl. pentimenti)
- Technika – olej, tempera, olejová (mastná) tempera
- Lazury
- Rentoilování

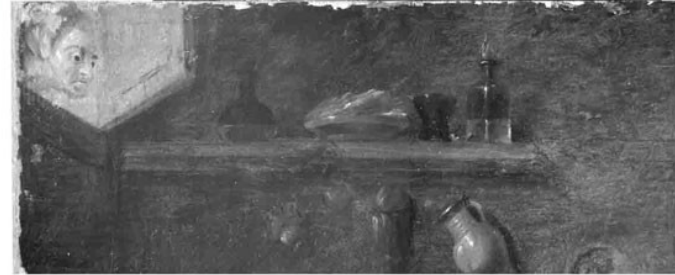
Pentimenti
Adriaen Brouwer, Starý muž a panna, 1633

Brouwer pentimenti 4

Teniers 3
pentimenti

J. B. Lampi st.: Portrét staršího muže, autorská přemalba, snímání
IR skenerem a velkoplošným RTG

Malířské a kresebné techniky

- Pensiero, Disegno
- Suché techniky (tyčinky, tužka, křída)
- Mokrý techniky (tuš, pero, bistr)
- Lavírování

- Papír – filigrán
(L. M. Briquet, *Les filigranes*,
Lyon 1907)

Grafika

THE
ILLUSTRATED
BARTSCH ^u _{, Adams Sachse-Sw}

19 (Part 1)

FORMERLY VOLUME 9 (PART 2)

GERMAN MASTERS
OF THE
SIXTEENTH CENTURY

Virgil Solis: Intaglio Prints and Woodcuts

Edited by Jane S. Peters

ABARIS BOOKS • NEW YORK

(1987)

- Jane S. Peters, *The Illustrated Bartsch 19 (1). German Masters of the Sixteenth Century. Virgil Solis: Intaglio Prints and Woodcuts*, New York 1987.
- Manfred Sellink – Huigen Leeflang, *The New Hollstein German Engravings, Etchings and Woodcuts 1400–1700. Cornelis Cort III*, Rotterdam 2000

Antická pastorální
božstva: Autumnus,
Cyparissus a Vertumnus
Kratochvíle

Grafické předlohy:
Cornelius Cort podle
Franse Florise, 1563

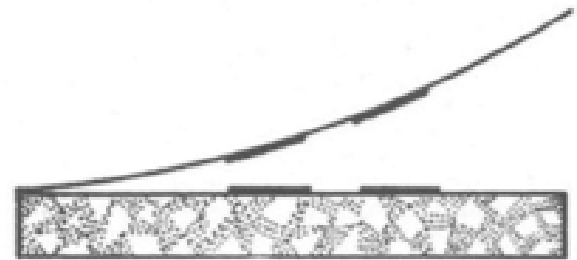
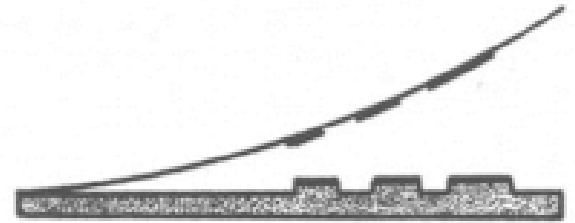
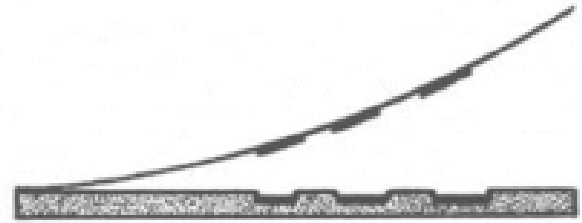

Souboj Marka Valeria Corvina s Galem (Livius VII, 26) - Kratochvíle

Grafické techniky

- Z hloubky
(mědirytina, lept, suchá jehla, mezzotinta, akvatinta, oceloryt)
- Z výšky
(dřevořez, dřevoryt, linoryt)
- Z plochy
(litografie)
- Mimo : monotyp, sítotisk apod.

Z hloubky

(mědirytina, lept, suchá jehla, mezzotinta, akvatinta, oceloryt)

Jaques Callot, Ukřižování, 1612

- Rozdíl: mědirytina a mědiryt
- Mědiryt: rytí do měděné desky

Antonio Tempesta, Ukřižování, 1512

- **Lept:** od poč. 16. stol. – kresba se provede do voskového či pryskyřičného krytu ma měděnou desku a vyleptá se – linie jsou rozechvěné (na rozdíl od m+dirytu)

Antonio Tempesta
1555 - 1630
1512

Jean-Baptiste Le Prince, Houpačka, 1796

- **Akvatinta** – zrnkový lept
- Ital. Acquatinta - obarvená voda (připomíná akvarel)
- - do kalafunového a přileptaného poprašku

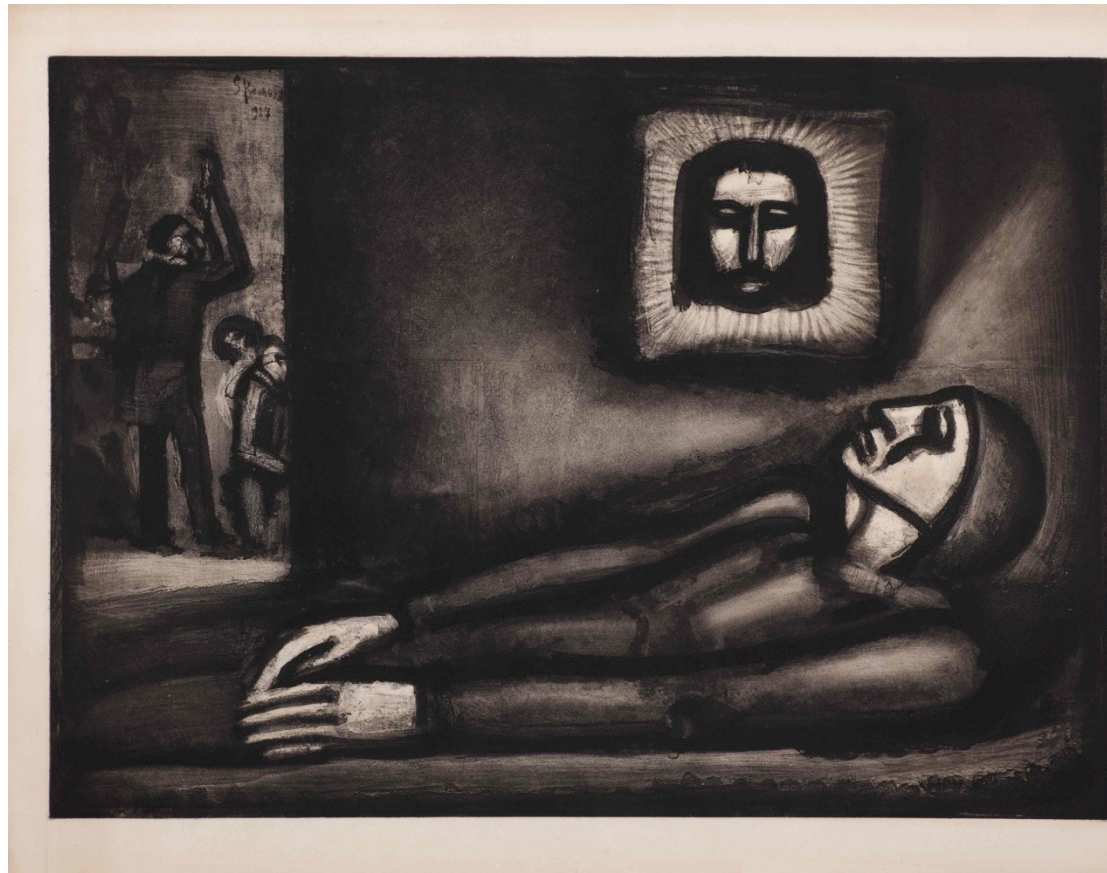

Goerges Roual, Miserere De profundis, 1917

Mezzotinta:

Vznikla v 17. století v
Německu – Ludwig von
Siegen -umožňuje velkou
škálu odstínů určité barvy
(zrnité)

Max Slevogt, Ukřižování, 1923

- **Suchá jehla:** ryje se do měděné či zinkové desky několikahraným rydlem (diamantovým hrotem) – zvednutá část kovu (hřebínek) se neodstraňuje – dodává rozechvěný malebný charakter

Friedrich Vogel podle Josepha Führicha, Uctívání kříže, 1860

- **Oceloryt** – jako mědirytina, jen používá desku z tvrdé oceli – od 1. pol.19. století – není tak pružné, ale velmi jemné a hlavně odolné (pro tisk cenin)

Z výšky (dřevořez, dřevoryt, linoryt)

Josef Eberz, Kristus, 1920

- **Dřevořez:** nejstarší grafická technika, od 2. pol. 14. století – matrice do špalíčku seříznutého podélné, po létech
- **Dřevoryt** (xylografie) – před r. 1800 (Thomas Bewick) – matrice do příčně seříznutého dřeva - jemnější

Z plochy

Marc Chagall, Kristus v rodině, 1959

- **Litografie** (kamenotisk):
- Z desky solnhofenského vápence, vynález pražského rodáka Aloise Senefeldera (1796) – kreslí se na desku mastnou tuší či křídou a plocha se zaleptá kyselinou – otisk je zcela věrný – barva přilne jen na kresbě

1102

MÜNCHEN

1101

MÜNCHEN

- **Inkrustace** – vkládání jiného materiálu do vyhloubených částí jiného materiálu
- **Intarzie** (marketerie) – vykládání dřevem
- **Tauzování** – kov do kovu (zbraně)
- **Niello** – jiná hmota (email) do kovu
- **Mosaica in pietra dura** – mramor do mramoru

Niello; Pietra dura

- Reliéf

Nízký (basreliéf); střední (mezzorilievo; vysoký (hautreliéf)

- Intaglio (gemma řezaná do hloubky)

- Kamej (gemma s reliéfem)

- Poliment – leštící běl (r Lüster)
- Polychromie
- Křídování
- Štafírování
- Bolus

Exkurz: Práce s rukopisy a tištěnými prameny – jako s „uměleckými díly“

Rukopisy

- Foliace (a, b; r, v; recto, verso)
- Paginace
- Incipit
- Explicit
- Kolofón
- Bordura
- Drolérie
- Makulatura

Kodikologický popis knihy – základní body

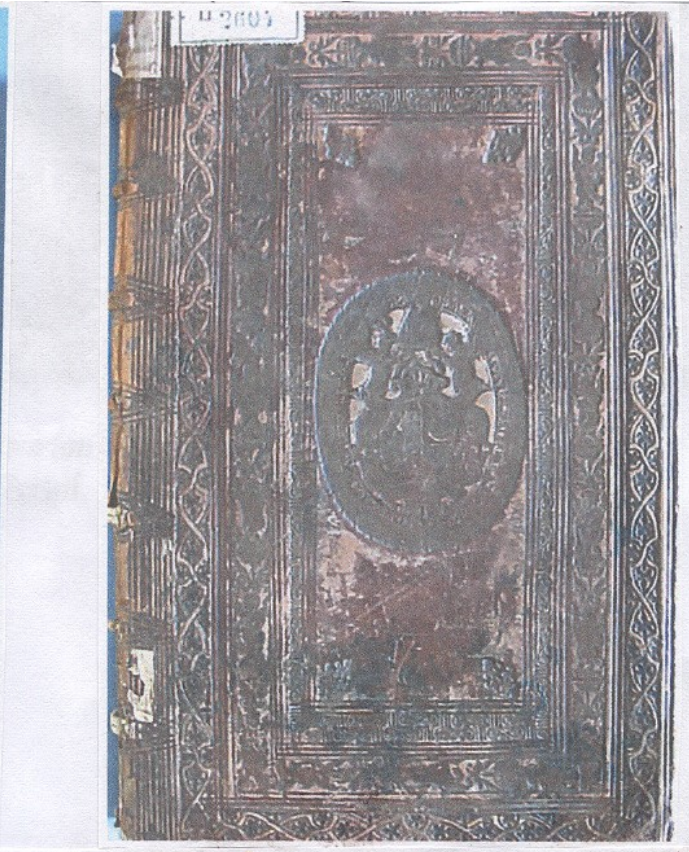
- **A. Velikost vazby** (výška × šířka v cm s přesností na 0,5 cm)
- **B. Material a technika vazby**
- **B.1. Materiál desky** (přední, zadní)
  - Dřevo, Lepenka, Dřevěná dýha; Neobvyklé materiály: kov, slonovina, kost
- **B.2. Pokryv desek**
  - Úseň / kůže – bila (obvykle vepřovice, teletina, méně hovězina, kozina, skopovice, jelenice atd.); Pergamen; Látka – plátno, aksamit, atlas, brokát, hedvábí; Papír; Kovový plech – mosazný, stříbrný, zlatý atd. odlišující se použitou technologií zpracování (gravírování apod.)
- **B.3 Technika vyzdoby pokryvu vazby:**
  - Slepotisk, ražený tisk, zlacení, řezba v kůži, vyšívání, různé materiállové aplikace
- **B.4 Kompozice vyzdoby desek včetně hran:**
  - Bordura, zrcadlo, dominanta, rámeček, kolky

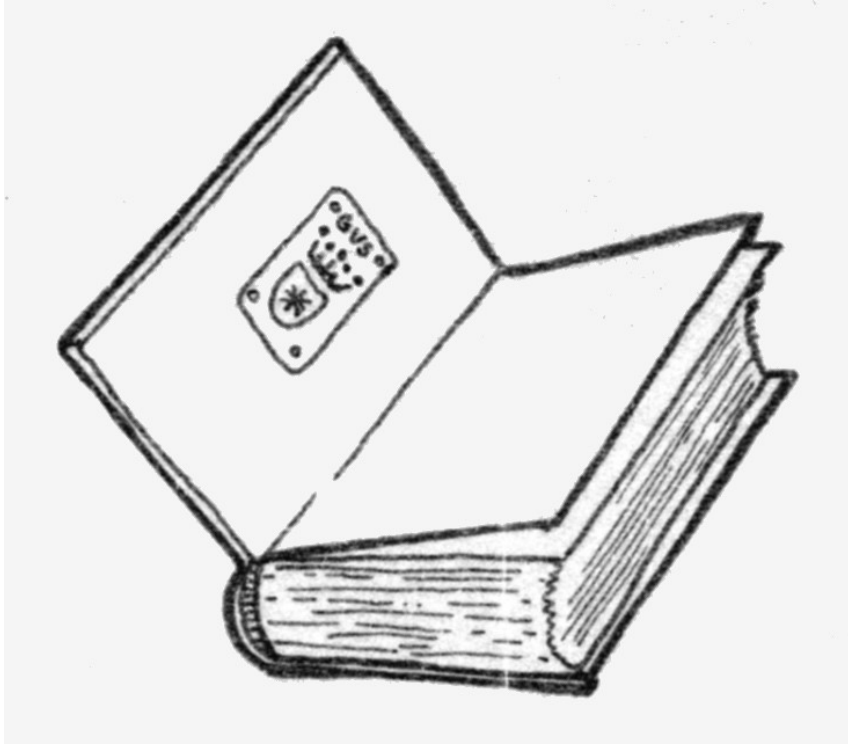

- vazba
- supralibros
- mezivazí (pole hřbetu)

Rám, zrcadlo, dominanta, pukla, supralibros

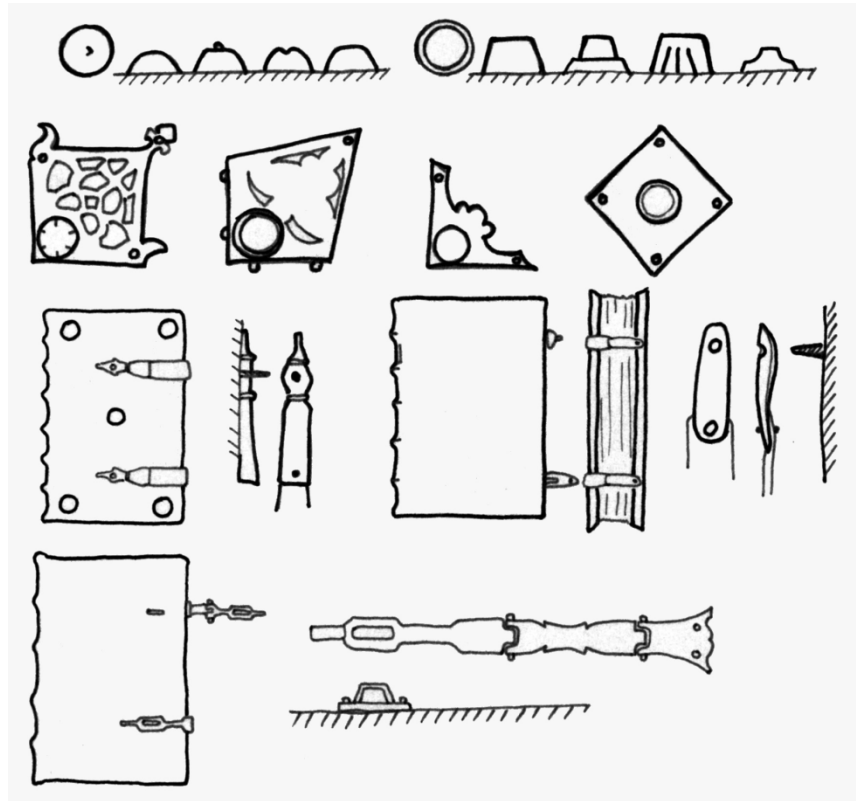
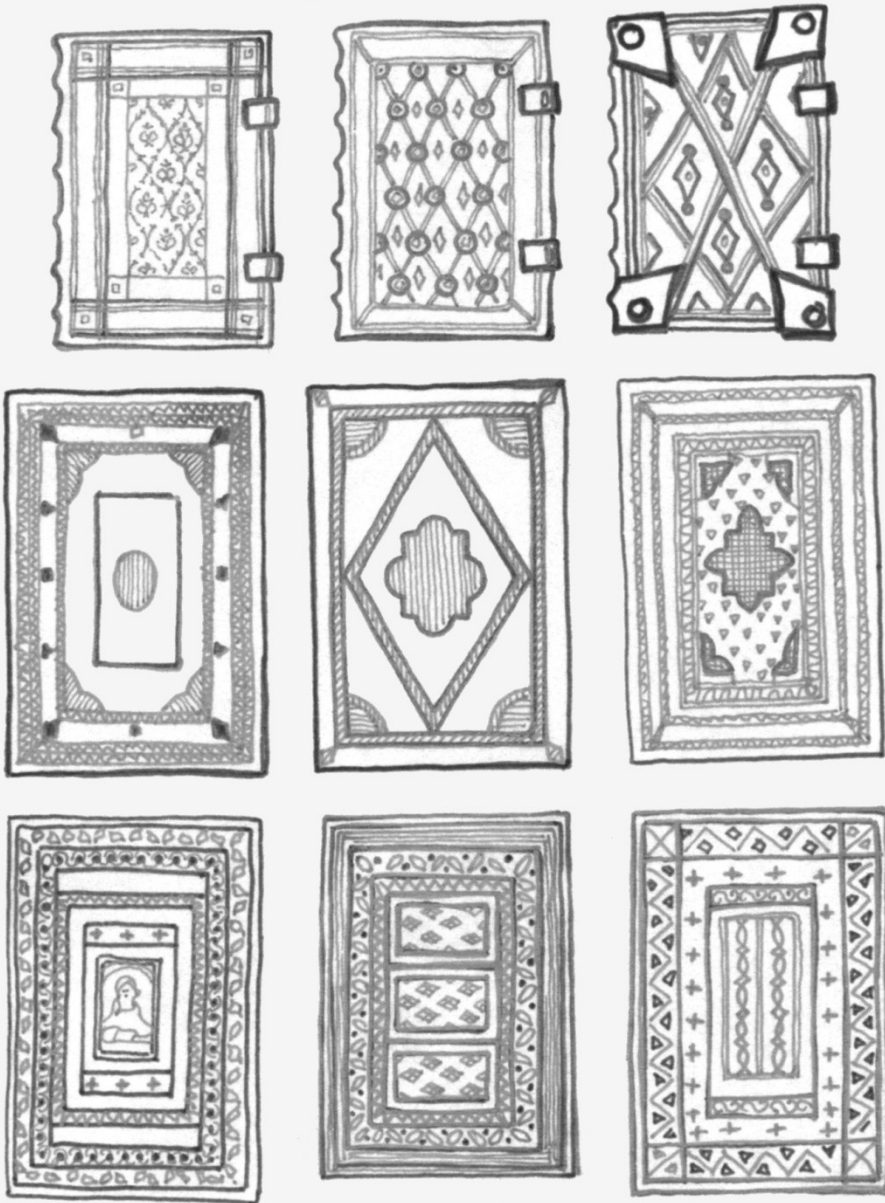

- Přední přidešť
- **Exlibris**
- Přední, horní, dolní ořízka
- Přední předsádka

Kování: pukly; spony, stuhy

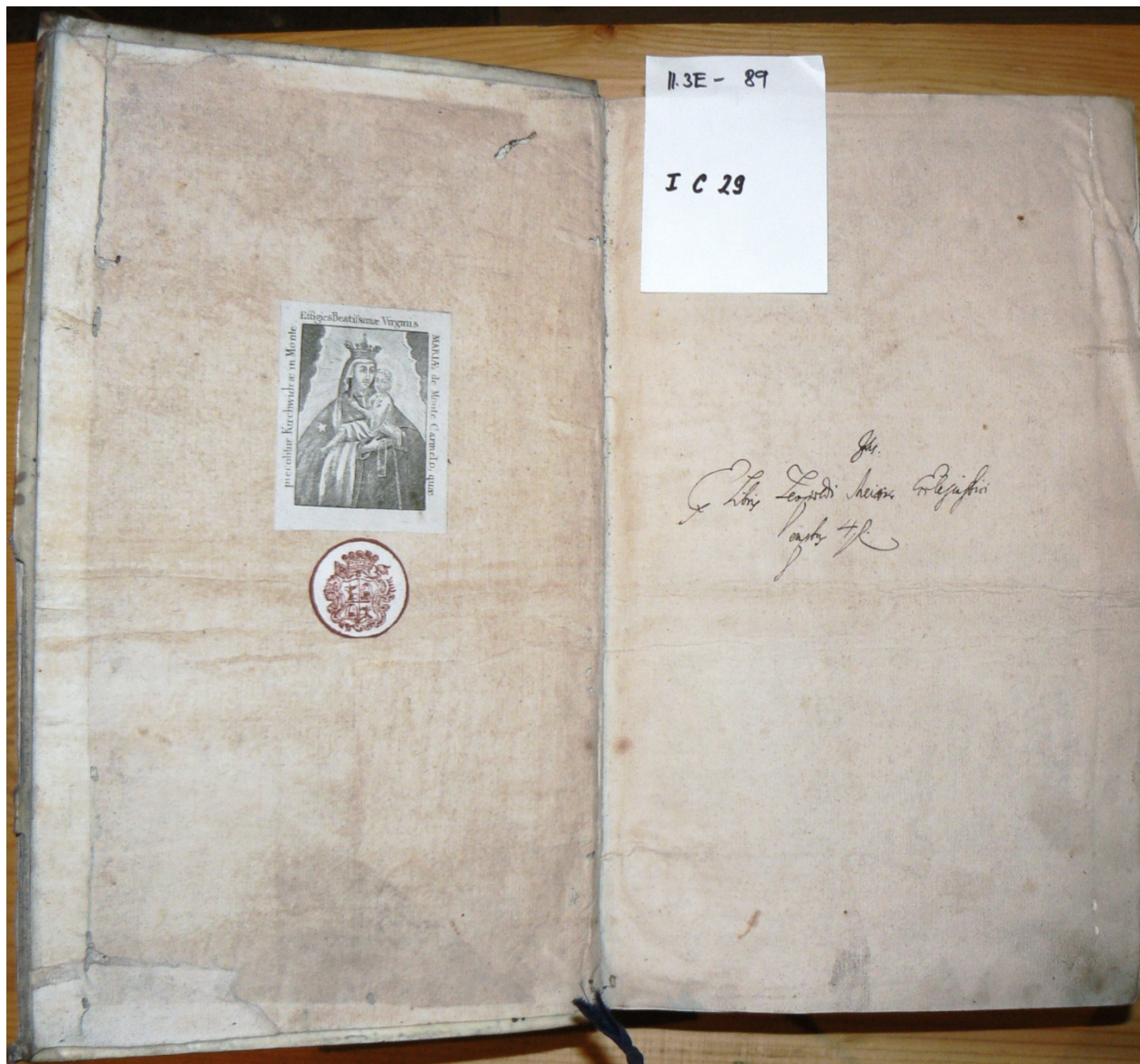

Vazba chotěšovského rukopisu legendy o bl. Hroznatovi z počátku 16. století

Pohled na přední přidešť a předsádku svazku s exlibris a vlastnickým záznamem z poloviny 18. století

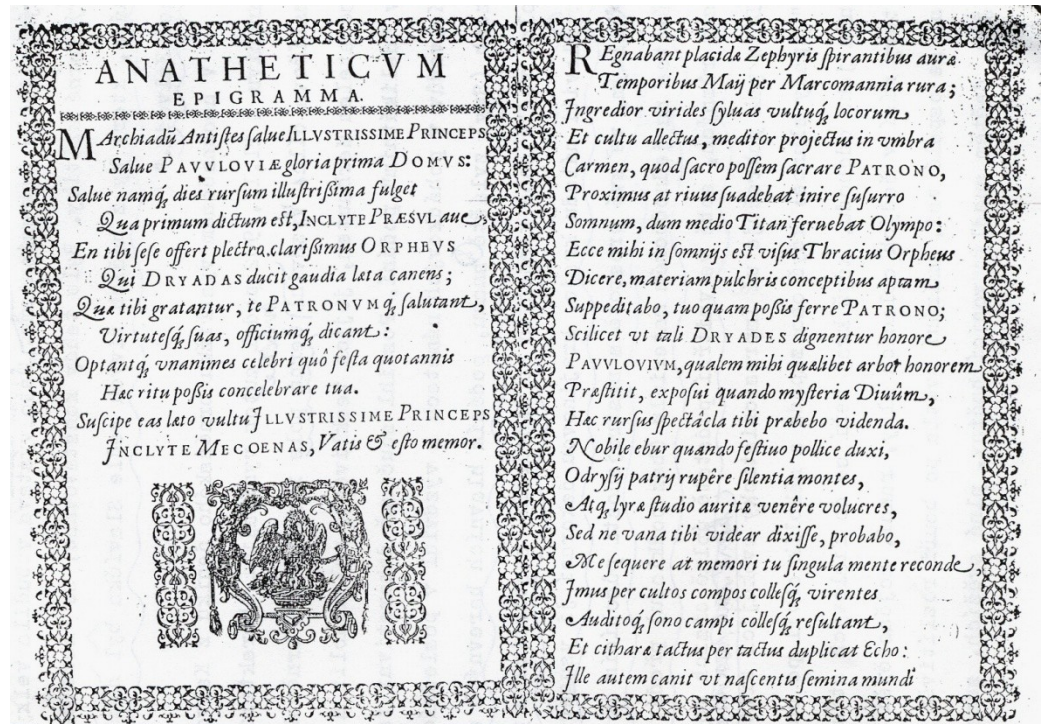

- Titulní strana, rámová kompozice, viněty, vlys, lišty, bordury, ilustrace, kartuše, signet

S. BERN. Sermon: 1 in Vigilia Natalis Domini.

Letare Bethlehem, & per omnes vicos tuos festium hodie Alleluia cantetur: Quæ tibi ciuitas si audiat non inuideat preciosissimum illud stabulum & illius præsepj gloriam.

Saluete atq; iterum saluete suburbia Bethles
Ortu nobilitat qua DEVS ipse suo,
Jam non Roma tuis laribus Pallatia præfert
Cedit et ipse tibi jam Solymans honor.
Latare ô Bethleem modulari Aleluia recantans
Est Aleluia satus Rex Aleluia DEVS.

PRÆLVDIVM IN SACRO
POETICARVM STERNARVM NVME-
RVM ET ORDINEM.

S. BERNHARDVS Sermon. 3. In natali Domini.

DVO QVÆDAM RERVM GENERA
in hac natiuitate Domini confidero; non solum
diuersa sed & dissimilia, valde siquidem & puer
qui natus est DEVS, & mater de qua nasci-
tur virgo est; & partus ipse sine dolore est, sul-
get in tenebris lux nosa de celo, gaudium ma-
gnum angelus euangelizat, laudat multitudo cœlestis militie;
datur gloria DEO, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.
Currunt pastores, inveniunt quod ad eos dictum est verbum;
nunciant alijs, quicunq; audiunt admirantur.

POETA DÆDALEOPHONÆVS.

Ecce serunt sacra Musa Illustrissime PRINCEPS
Sacratas Strenas, dum vetus annus abit.

1. Dū Nouus Annus ouat tibi se offert paruul Infans:
2. 3. Natum dat mater virgo parensq; Ioseph:
4. 5. Angelus; atq; chorus psallentum sydera pulsat:
6. Pastores stabuli Bethlia tecta perunt:
7. Ipse suum donat venerabile nomen IESVS:
8. Apportant reges muner a trina tibi:

ACTA ET
CONSTITVTIO

NES SYNODI OLOMVCE-
sis, Anno Domini. M. D. LXXXXI.
dic XII, Nouēbris habitæ &
celebratæ.

OLOMVITII.
Excusum apud Hæredes Friderici Milichitasseri,
Anno Salutis nostræ.

M. D. LXXXXII.

36058

Hæc quæ nunc Aquilis Cæsar victricibus auxit,
Stemmata sat per se clara fuere prius.
Gloria Pyramides vetus ornat: bina choruscant,
In Pavlouiadum sydera stirpe diu.
Marcomanum sed quos titulos Ecclesia nacta est,
Partos fert meritis Præsul amande tuis.

Deinde vel **P**rotege. vel **O**blatis. fol. 96.
Communio. Psal. 118. Memento verbi
tui seruo tuo, **D**omine, in quo mihi spem
dedisti: hæc me consolata est in humili-
tate mea.

Postcommunio.

Quod ore sumpsimus, **D**omine, pu-
ra mente capiámus: & de múnere
temporáli, fiat nobis remédium sempit-
térnum. Per **D**ominum.

Posteà vel Quæsumus. Domine. **vel**
Miss. Rom.

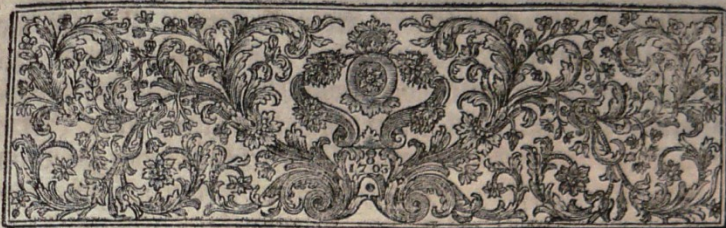
tus, te pastórem sequens: & diem hómi-
nis non desiderávi, tu scis. Quod egrés-
sum est de lábiis meis, rectum in conspé-
ctu tuo fuit. Non sis tu mihi formidini,
spes mea tu in die afflictiónis. Confun-
dántur qui me persequúntur, & non con-
fundar ego: páveant illi, & non páveam
ego: induc super eos diem afflictiónis,
& dúplici contritióne cóntere eos, **D**o-
mine Deus noster.

G 3

Gra-

- Spodní okraj strany misálu s normou (Miss. Rom), signaturou archu (G 3) a stránkovou kustodou (*Gra-*)

Připis

Neydůstogněgššmu a Wysoce

Ošwycenému Knížeti

Pánu/Pánu

N N N N N N N N N N

z Boží Milosti/a Stolice Aposstolské

Arce-Biskupu Pražskému/

Swatě Římské Říše Knížeti/ a Hrabeti z Běhún-

burku/ Jeho Ch. a Král. Mil. Skut. Tegně Radě / Pánu

na Mladý Wozicy/ Semberku/ Měssicy/ a Šebětowěrc. Stolice Swatě Apo-

stolské Římské Kozenému Létáru/ a w Králowstwí Čestém Prymasu/ též Král:

Univerfi Carolo-Ferdinandex Praž: stálemu a ystawicnému Bancljci.

Pánu a Pánu neymilostiwěgššmu.

Neydůstogněgšš a Wysoce Ošwycený Kníže/ a
z Boží Milosti Pražský Arce- Biskup Pán
Pan Matauš Ferdynand z Bilenberku/ a
Jan Frydrych z Waldsteyna / dvě sta-
wne Paměti tohoto wyzneseneho Králowstwí
Čestého někdy na ošwycený Chrkwe Swatě
Swycen postawená a wyzdwižená neygashněg-
šš Swětla/ a z Boží Milosti/ též y od Aposstol-

- List tištěný v rámečku z jednoduchých linek, v němž nahoře místo označení záhlaví jsou uprostřed tiskařské ozdůbky, dole je signatura archu a kustoda. V záhlaví dedikace je vlys s datací 1703, dole pak plná novogotická iniciála N v dekorativním pozadí, zalomena do osmi řádků.

časú wyhledawati gi budu. 20. Wytwótila gako * raný brozen / 20. weselilo se srdce mé w ni. Chodila noha má po cestě přímé / od mla-
 dosti své sstakowal sem gi. 21. Naklonil sem maličko vcha swého / a
 přigal sem gi. 22. Mnobau nalezl sem sám w sobě maudrost / a mno-
 ho sem prospěl w ni. 23. Vdělujícímú mně maudrost / dám sláwu.
 24. Vradil sem se zagistě aby chčil / gi : horlil sem po dobrém / a ne-
 budu zahabnen. 25. Zapásyla se dusse má w ni / a w činějí gi wtworzen
 sem. 26. Kaka swých ** wzráhl sem wzháru / a nemaudrost gegi sem
 D oplakal. 27. Dussi swau zřídil sem k nj / a w poznání nalezl sem gi. 28.
 † Wkládil sem s nj srdcem od počátku : protož nebudu opuštěn. 29.
 † Wbího mēzbauceno gest * hledage gi : protož obdržím dobré gmějí.
 30. Dal mi Pán gazyk mzdu mau : a w něm chwáliti geg budu. 31.
 Přiblížtež se ke mně nevmějí / a shromážděte se do domu kázně. 32. Co
 gestě mēšťkate : a co tjkate k těm wěcem : dusse waffe žijnějí náta-
 mně. 33. Otwěel sem wsta swá / a mltawil sem : Obgedneyte sobě bez
 střebra / 34. a slijgi swau poddeyte ghu / a nechť přigme dusse waffe ká-
 zen : ** nebo na blížku gest naleznaní gi. 35. Popatřte očima swými /
 že sem maličko pracowal / a nalezl sem sobě mnohé odpočinutj. 36.
 Přigmete kázen w mnohém počtu střebra / a † hogným zlatem wlá-
 dněre w ni. 37. Wesel se dusse waffe w milosrdenstwí geho / a nebadere
 zahabnenj w chwále geho. 38. Děleyte dílo své * před časem / a dáť
 wám mzdu wassj w času swém.

* neypraw
ustaly** posdwa
bl† obotjal
sem a nj
srdce
* hledage
ej gi** nebo
sradnát
gest k nalez
zauj
† a bogně
slato ob-
cejte w ni.
* časné

Poslednj naučení a napomenutj Syra-
 chowé gest toto w weršij 38. Delejte dílo své
 před časem / a dáť wám mzdu w isj w ča-
 su swém. Ten gest zagistě konce / pro něž
 nás Wáh stwofiti ráčil / aby chom zde genu slau-
 žet / na anom swětež / a to odměnu wěcnau wza-
 lít. Pětně tu Rabanus mluwí : * s tauto propo-
 wědj pravidlo celého Božského zákona
 se stowáná / to znj / tomu nás wydcuge /
 k tomu nás wzbuzuge ; aby chom pokud
 čas máme wzdryky dobré stwofy činili ;
 aby chom w čase přiležitěm sprawedli-
 věho saudec wěcnau odpłat / a to při-
 gali. Slnš Pána Waha v S. Augustynat
 tobě o člowěce mluwí chho. † Gestit na pro-
 deg co má m / prawj Pán / kup sobě to. Co

má na proděg ? Odpočinutj králowstwí.
 Zač to stogj ? Cena toho gest práce. Gať
 weliká práce ? Wěcně odpočinutj za wě-
 cnau práce kaupenoby mēlo býti. Ale
 gať weliké gest milosrdenstwí Boží ! Ne-
 prawj / pracug de wtrát sto tisyc let :
 neprawj / pracug p. r. ser let : nybrš / počud
 žiw gšj pracug za málo let / a potom se za-
 čně odpočinutj / a nebude mjet konce. Gle
 gatau cenu dáwa no / gaťo rka gednu lu-
 štrinu / aby chom za nj přigali wěcně po-
 klady / usštrinu práce proci odpočinutj wě-
 čnému. Sijbuz / že se nebude stwofiti člowět :
 přižádně sluzbě Boží / gestliže na tu řeč / a slb
 Boží se rozpomeně.

a Rabanus
hio.b S. Aug. in
riab. 22.Sa Ekljast
pracy dá-
w : Wáh
wěcně re-
wagijcy od-
mnu.

Skonává se kniha Eklezjastykus.

- List tištěný v rámečku z jednoduchých linek, v němž nahoře je živé záhlaví (označení biblické knihy a její kapitoly) a ve vnějším rohu arabská paginace, v rámečku dole je signatura archů. Na vnější straně se rámeček rozšiřuje do úzkého sloupce, kde jsou zachyceny odkazy a citace. Vlastní biblický text je tištěn švabachem, závěr pak výrazně menšími typy (frakturou i švabachem) ve dvou sloupcích, na konci textu akantová viněta.

Liturgika a její terminologie

řec. leitōs = veřejný a ergon = čin

- Stolleis, K.: Liturgiegewänder – ein Überblick über die Entwicklung liturgischer Gewänder vom Mittelalter bis ins 20. Jh, in: Poschmann, A.: *Liturgiegewänder für den Gottesdienst heute*, Trier 2003
- Bouše, Z. B.: *Malá katolická liturgika. Tradice – kritika – budoucnost*, Praha 2002

Oltář

- Triptych diptych,
polyptych
- Archa
- Mensa
- Antependium
- Retábl
- Predela
- Sanktuárium/pastoforium

OLTÁŘ

štíťový nástavec
s obrazem

retabulum
(zde portálové)

hlavní
obraz

T tabernákl
— svatostánek

postranní branka

evangelijní
(evangelni)
strana

epištolní
strana

Polyptych

Predella

Antependium

Pastoforium

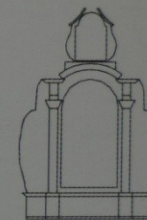
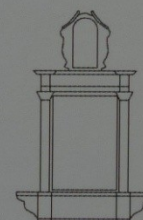
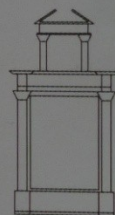
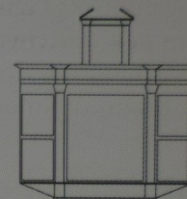
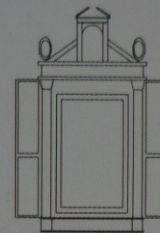
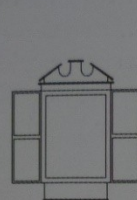

MIESTO ZÁZRAKOV

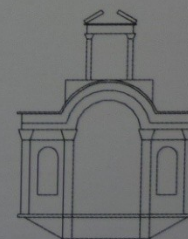
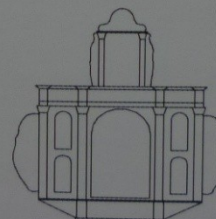
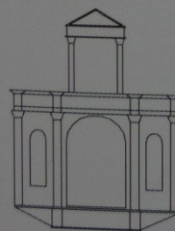
Premeny barokového oltára

BRATISLAVA 2005

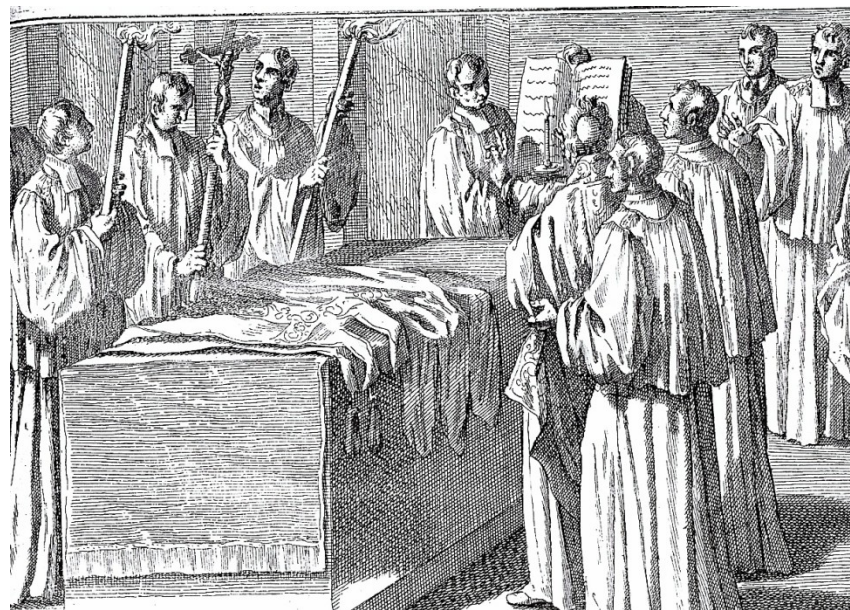
PRÍKLADY
OLTÁRNYCH
RETABULÍ
17. STOROČIA

Liturgické potřeby

- Jako předměty související bezprostředně s průběhem křesťanské bohoslužby musí být vše (včetně parament a kostelního prádla) řádně **posvěceno (benedikováno)**, tedy definitivně vyjmuty z profánní sféry.
- **I když jde o předměty nevyužívané, stále jsou posvátná.**

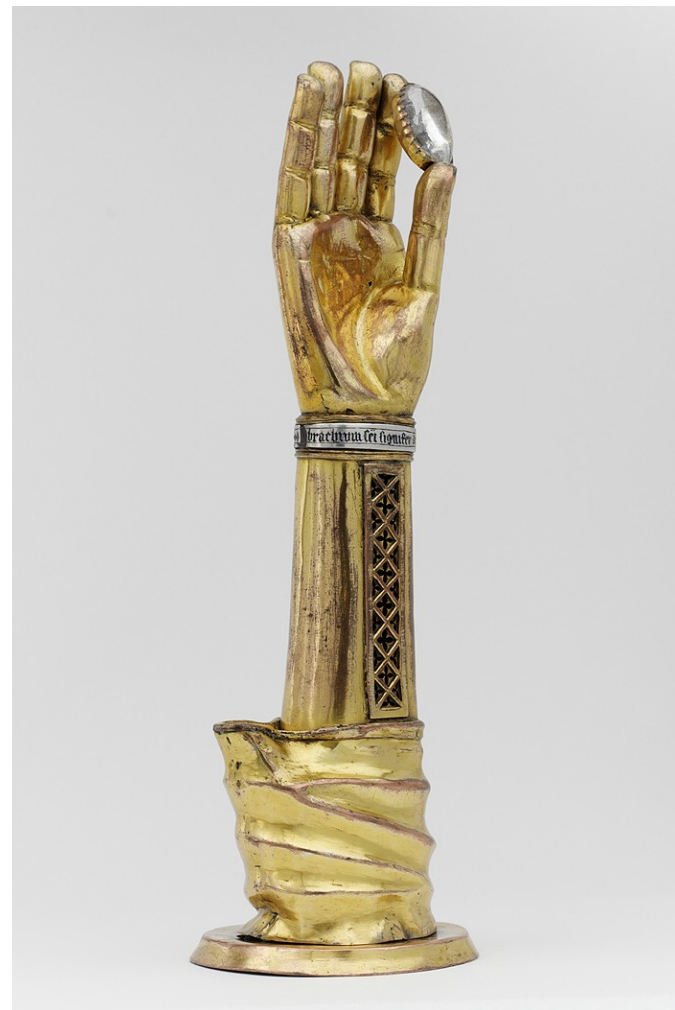
*Žehnání bohoslužebných rouch biskupem,
mědirytina z Pontificale Romanum (Romae 1726)*

- Monstrance

- Relikviář

- Ostensorium

- Kalich
- Paténa

- Ciborium

- Oltářní relikviářový nástavec

- **Pacifikál** (z lat.), schrána, nejčastěji na ostatky či hostie se zobrazením kříže (zvaný odtud, že kněz jej při obřadech dává líbat a říká pax tecum (pokoj s tebou). Něm. Kusstafel

Paramenta – liturgický oděv a potřeby

- **Paramenta** – lat. parare – zdobit
- **Církevní textil:** všechny oděvy a textilní doplňky používané v souvislosti s činností církve, kromě bohoslužebného oděvu sem patří i kněžský oděv užívaný mimo chrám, známý svým propracovaným systémem odlišnosti, jež zdůrazňují různé církevní hodnosti
- **Textil liturgický:** označuje skupinu podstatně užší - pouze svrchní roucha používaná při bohoslužbě (**paramenta**) - jsou zpravidla zhotoveny z cennějších materiálů
- a **tzv. kostelní prádlo (linteamina;** sem patří všechny součásti, které měly být podle starší tradice ze lněného plátna – tj. ustrojení kalicha (korporál, lavabo, purifikatorium), oltáře a spodní oděv kněze (humerál, alba)

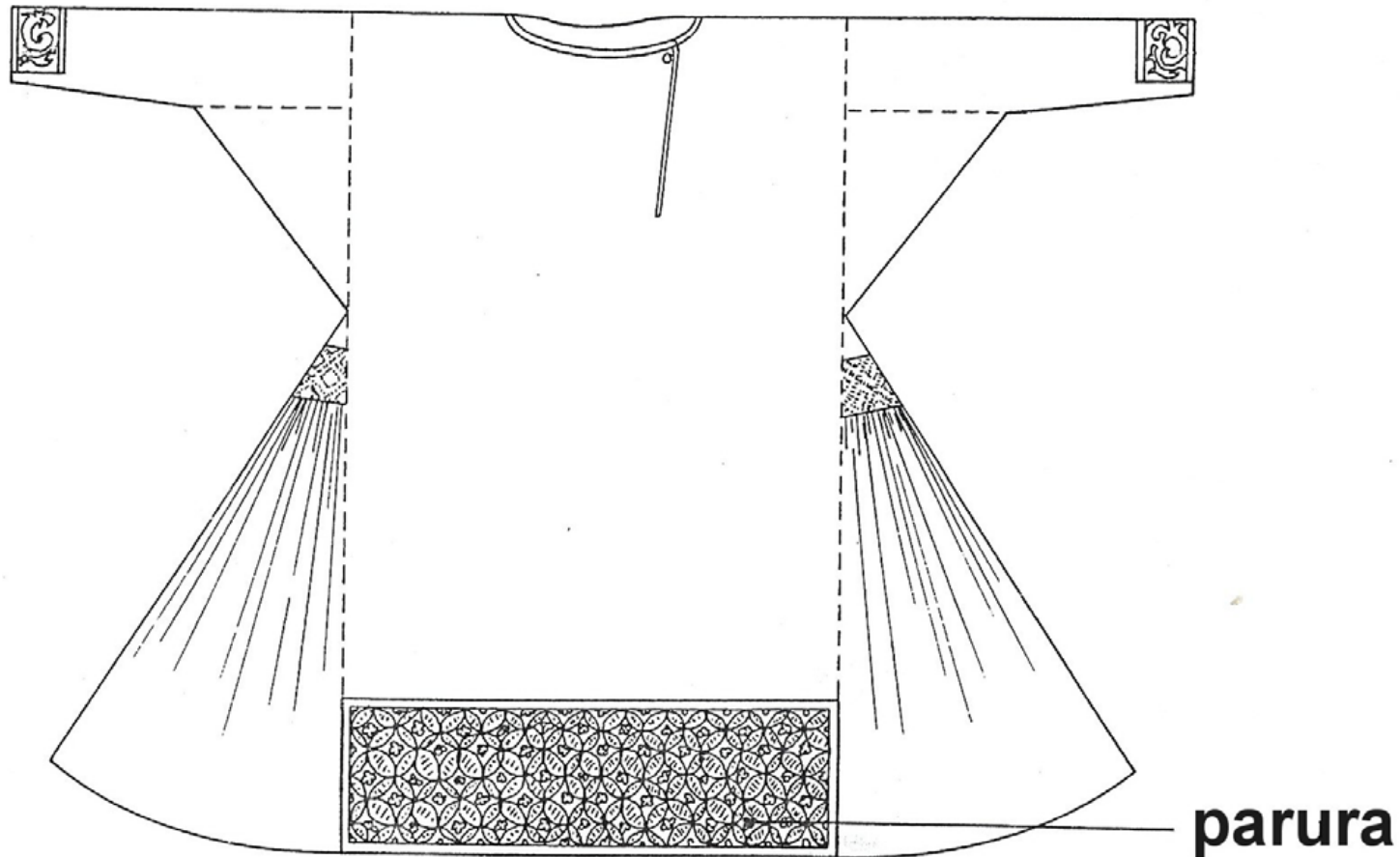

Liturgický průvod. Využití pontifikálního paramentu biskupem a asistujícími kněžími a jáhny

Alba

dlouhé spodní liturgické řasené roucho z jemného bílého plátna s
přiléhavými rukávy

- **Rocheta a superpelice** – dnes tyto dva blízké typy svrchního roucha pro obřady mimo mši splývají v jedno.
- **Superpelice** vznikla v zemích severně od Alp, jako zkrácená forma alby, kterou si oblékali kněží na teple oblečeni do chrámu v zimním období (z lat. *super-pellicae, na kožich*)
- **Rocheta** bývala oděvem biskupů, prelátů
- a kanovníků, je obdobného střihu, dnes převážně nižší svěcenci (akolyté, jáhni)

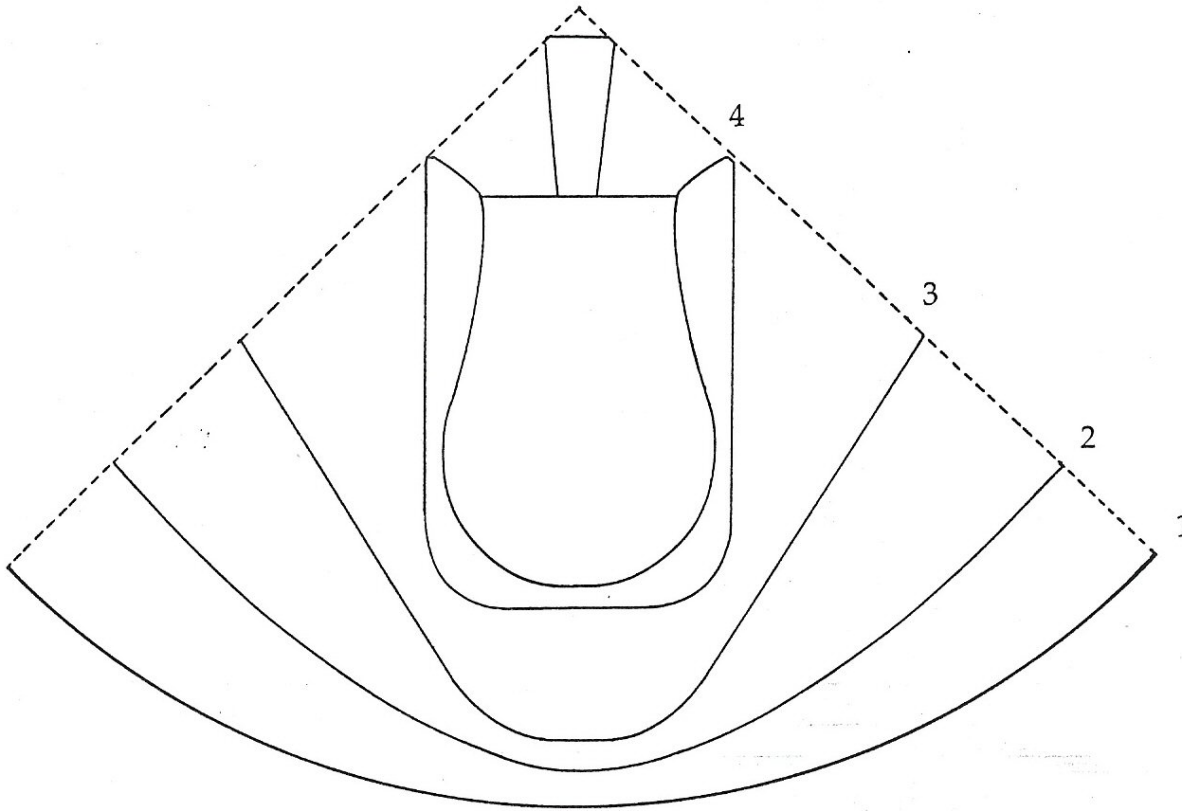
- **Dalmatika a tunicella** – jsou svrchní roucha jáhnů.
- Obě se vyvinuly z římského profánního oděvu, obdoby prosté tuniky.
- K dalmatice často patří ještě tzv. **ověsky (dependence): připomínají** výzdobné prvky starozákonních kněží – levitů (odtud jeden z německých názvů pro dalmatiku – *Levitengewand*).

- **Kasule (ornát, kazule)** – hlavní součást oděvu kněze. Vyvinula se ze starořímského občanského oděvu tzv. *paenula nobilis* – zvonovitého pláště bez rukávů s otvorem pro hlavu, který tělo dokonale zakrýval, odtud jméno (lat. *casula* = domeček). Z původního římského oděvu byl přejat i výzdobný prvek – svislý pruh tzv. **kolumna (nebo těž colonna)**, jehož původní funkci bylo zakrytí švu.
- Kasule je nyní výhradní kněžský oděv, ale dříve ji patrně užívaly všechny stupně svěcení.

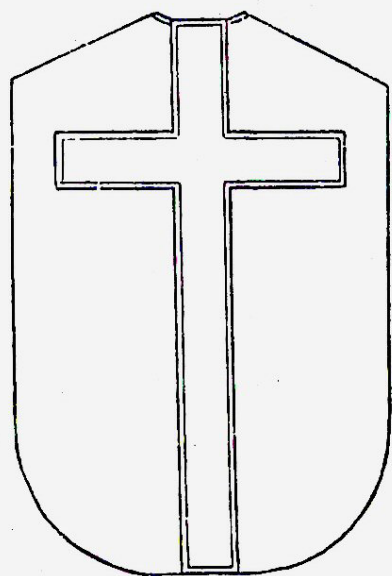
Kasule

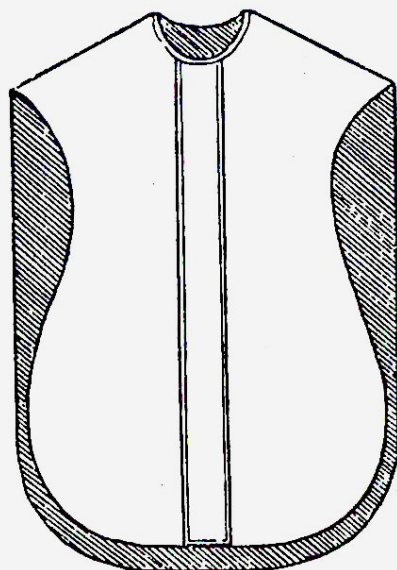
- Vývoj kasule: postupné zkracování od středověké formy po tridentskou
- 1. kolem 1200
- 2. kolem 1300
- 3. kolem 1500
- 4. kolem 1600)

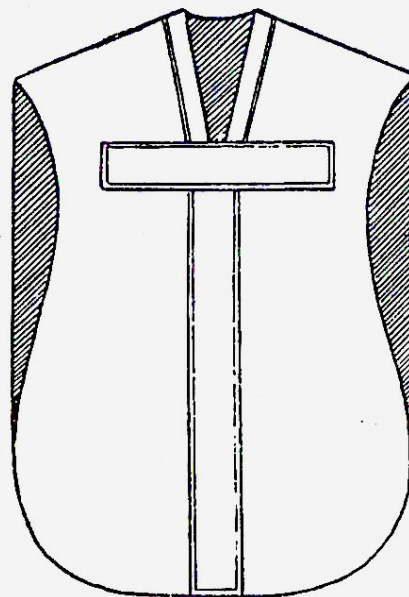
*Regionální odlišnosti formy kasule užívané v potridentské liturgii
(1a-b německá; 2. římská, 3. španělská)*

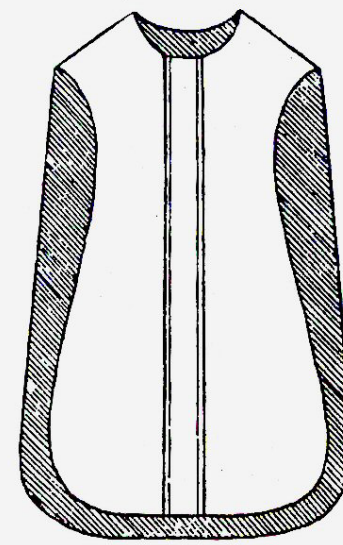
1a

1b

2

3

- **Pluviál (*cappa choralis*)** – podobně jako kasule se z původní římské *paenuly*. Zatímco se však zvonová kasule po stranách zkracovala, pluviál se
- vpředu otevíral, až nabyl podobu širokého pláště vpředu sepnutého sponou (**agrafou**).
- Zpočátku měl vzadu kapuci, která však od 13. století již nesloužila původnímu účelu jako ochrana před deštěm, k čemuž byl pluviál původně určen. Změnila se ve štít, který byl zpravidla bohatě vyšíváný a ukončený střapcem a ve středověku někdy i zvonkem.
- Z liturgického hlediska není pluviál rezervován žádnému svěceni, takže jej může nosit klerik stejně jako biskup. Užívá se zpravidla při obřadech mimo mši a je i chórovým oděvem. Je často rovněž součástí paramentu pontifikálního.

- Štola (*štola*) úzký dlouhý pás tkaniny obvykle v barvě liturgického roucha zdobeny uprostřed a při okrajích křížem. Jde o odznak (insignii) kněze a nosí se podle stupně svěcení různým způsobem: jáhen nosí štolu šikmo od levého ramene k pravému boku, kněz nosil štolu pod ornátem (kasulí) zavěšenou kolem krku, vpředu překříženou a v pase upevněnou cingulem, biskup rovněž pod ornátem zavěšenou kolem krku a volně zpuštěnou podél těla, v pase upevněnou cingulem.
- Různé druhy: zpovědní, pro kázání, pohřební, svatební

- **Manipul** – svým materiálem a způsobem zdobení koresponduje se štolou, již se tvarem podobá, je však kratší (kolem 40 cm), přeloženy v polovici a při spodním okraji sešit tak, aby se dal navléci na levé předloktí. Podobně jako štola je obvykle zdoben třemi křížky. Původně to byl vlastně potní šatek, ale v římské liturgii ho brzy začal užívat vyšší klérus.

- **Cingulum:** dlouhý původně lněný provaz s ozdobnými střípci na koncích, který slouží k přepásání alby.
- **Humerál (*amikt*)** – obdélný šátek (cca 80 x 60 cm) z bílého plátna, kterým si duchovní zakrývá v krčních partiích spodní oděv.

Parament pontifikální

- Soubor liturgických rouch určených ke konání slavných bohoslužeb s velkou asistenci, kterým předsedá biskup nebo hodnostář s právem pontifikálií. Celebrujícímu duchovnímu přísluší kasule, štola, manipul a mitra a v průběhu bohoslužby užívá ještě gremiale (event. také rukavice, punčochy a střevíce).
- Pod kasuli má však ještě dalmatiku, tunicellu (zpravidla z tenkeho materialu), rochetu a albu. Přísluhující *presbyter assistens* je oděn pluviálem a štolou, asistující jáhen a podjáhen (*tzv. ministri ad altare*) jsou oděni v dalmatikách, slouží-li mši svatou biskup, jsou přítomni ještě dva další asistující jáhnove (*tzv. diaconi assistentes*) rovněž v dalmatikách (se štolami a manipuly).
- Velký pontifikální parament je pro složen ze 2 pluviálů, 1 kasule, 4 dalmatik, mitry (pretiosy nebo aurifrisiaty), gremiale, 7 štol, 5 manipulů a dalších doplňků (velum, bursa, pala).

- **Mitra** (*infule*) – Jde o zvláštní pokrývku hlavy používanou zvláště při liturgických obřadech.
- **Solideo** (*pileolus*) (z lat. soli Deo – pouze Bohu) - malá pokrývka hlavy ušita z obvykle z hedvábného moire, liší se podle barvy: biskupové a arcibiskupové nosí solideo barvy fialové, kardinálové barvy červené (purpurové) a papež barvy bílé.
- **Kvadrátek**

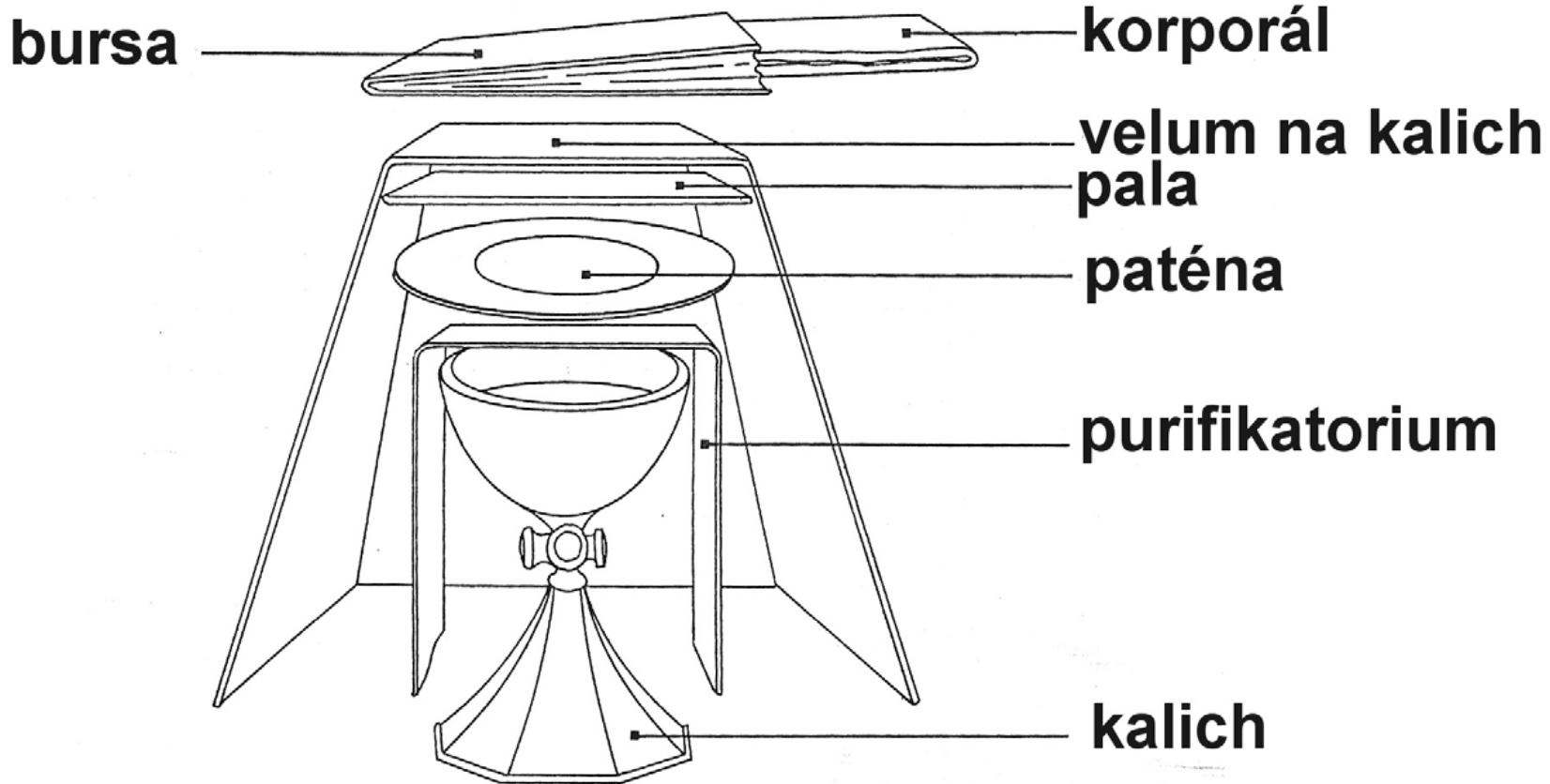

Bohoslužebná paramenta

- **Antependium** (též *antependium*) – velmi stará ozdoba oltáře zakrývající přední pohledovou stranu oltářního stolu (mensy), nemusí být však jen textilní, ale rovněž z tepaného kovu nebo malované na platně vypnutém na rámu.

- **Korporál** – je čtvercový šátek zpravidla; uprostřed jedné ze stran je vyšitý drobný (většinou červený) křížek, pokud je vyšit uprostřed, pak jde o tzv. **korporál určený pod monstranci s hostií** pro adoraci Nejsvětější svátosti
- **Bursa** – (*theca corporalis*) čtvercová schránka (obvykle 25 × 25 cm) potažena tkaninou či zdobena výšivkami, do níž se vkládá korporál.
- **Lavabo** – obdélný šátek zpravidla ze lněného běleného plátna, kterým si kněz po obětování po obřadném umývání utírá ruce.
- **Purifikatorium** – obdélný šátek zpravidla ze, kterým kněz kalich a další bohoslužebné nádoby po obřadném očišťování (purifikaci) vytírá do sucha.

Velum na kalich

Liturgické knihy

- 1. Misál – mešní texty
- 2. Breviář - modlitby
- 3. Ordinales – pravidla bohoslužebného pořádku
- 4. Martyrologia – seznamy mučedníků – dle kalendáře

Misál

- Sakramentář – první sbírka mešních modliteb kněze
- Antifonář - sbírka mešních zpěvů (antifony a responsoria)
- Graduál - sbírka mešních zpěvů dle církevního roku – lat. gradus
- Lekcionář – výběr z evangelií dle církevního roku – pro kázání
- Knihy perikop, též evangelistář – výběr evangelií
- Evangeliář – souhrn všech 4 evangelií
- Epištolář

- Vazba misálu

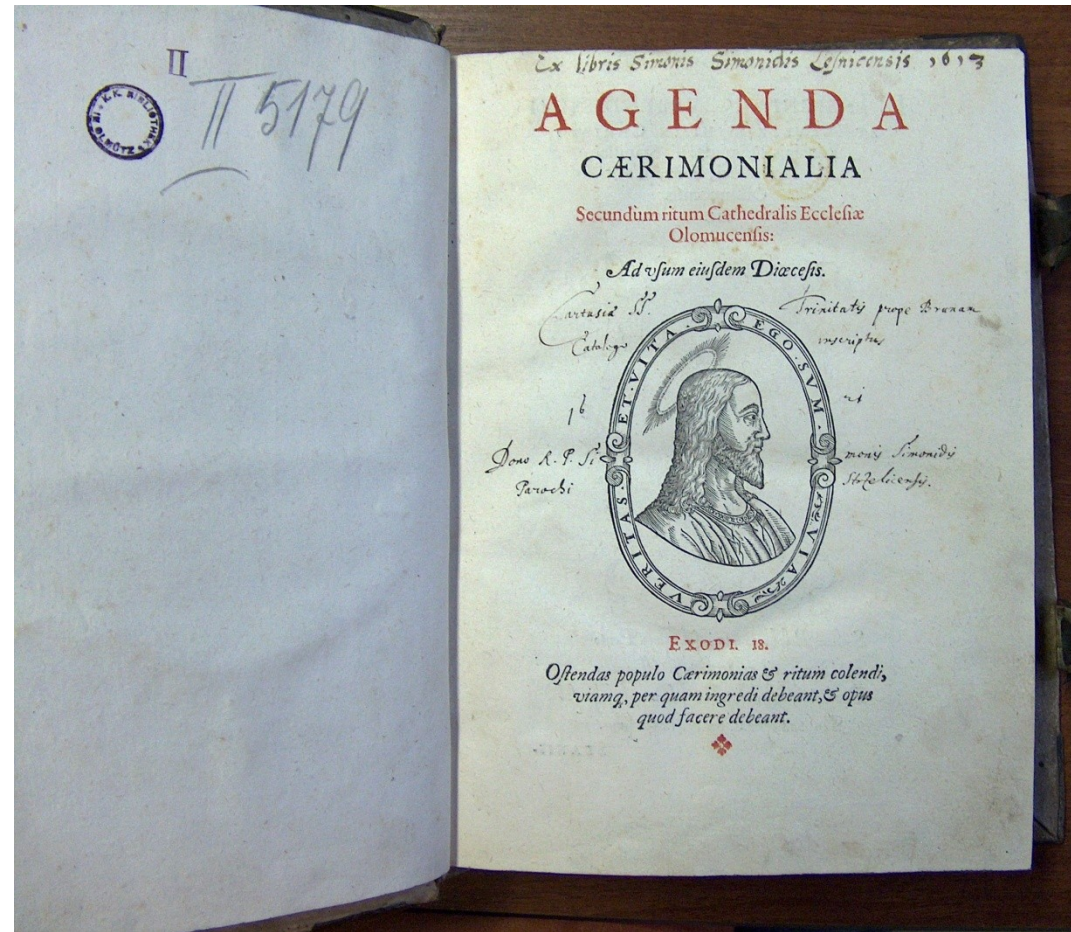

Breviář

- Též: Hodinky, horologium
- Žaltář – žalmy určené k recitaci při mši
- Homiliář - komentované texty z Bible – pro kázání
- Sermologus – texty kázání církevních otců
- Legendář – ukázky ze života světců
- Pasionál – svědectví o církevních mučednících

Ordinales

- Pontifikál
- Rituál
- Penitenciář, penitanciál
- Agenda

Imago Diui Vencellai Martyris.

INDIGETES INTER MORAVOS VT
PRIMVS HABERIS,
HAEC TVA SIC PRECIBVS TEMPLA
PATRESQVE FOVE.

Bene-

BENEDICTIO SALIS ET AQVAE SABBATO, VEL Dominicis diebus per annum :

*Exceptis solemnioribus benedictionibus duorum
Sabbatorum, Paschatis nimirum ac Pen-
thecostes, & diei Epiphaniarum,
quæ suis locis quantur.*

Sacerdos indutus Alba vel superpelliceo,
& stola circa collum accommodata, de-
bito tempore accedit ad locum, ubi sal &
aqua parata sunt, ibique benedicturus a-
quam primò dicit :

IN nómine Pa-
tris, & Fi-
lii, & Spíritus
sancti. Amen.

Ver. Adiutorium nostrum in nómine Dómini.

Ref. Qui fecit cælum & terram.

Deinde absolute incipit exorcismus salis.

EXorcizo te creatúra salis, per Deum vi-
uum, per Deum verum, per Deum
sanctum, per Deum qui te per Eliséum pro-
phétam in aquam mitti iussit, vt sanáretur sterilitas
aquæ : vt efficiáris sal exorcizátum in salutem cre-
dentium : vt sis ómnibus te suméntibus sanitas ani-
mæ & córporis, vt effúgiat atque discédât à loco
in quo aspersum fúeris, omnis phantásia & nequi-
tia,

A

tia,

- Ad.: kalendarium, diarium, nekrologium, apod.

Bibliografie

práce se shromažďováním informací – prameny,
literatura – 85% času

- **Osobní bibliografie**
- Norma ČSN
- Specifické normy časopisů a institucí
- Norma čas. Umění
- Individuální norma – lze, ale musí být důsledné

Norma čas. Umění

- **Kniha:** Andreas Tacke, *Der katholische Cranach. Zu zwei Großaufträgen von Lucas Cranach d. Ä, Simon Franck und der Cranach-Werkstatt (1520-1540)*, Mainz 1992.
- **Časopisový článek:** Jarmila Vacková Epitafní obrazy v předbělohorských Čechách, *Umění* XVII, 1969, s. 138-154.
- **Článek ve sborníku:** Jan Royt, Horní město Jáchymov. Reformace a umění, in: Jaromír Homolka et al. (ed.), *Gotika v severních Čechách*, Ústí nad Labem 2001, s. 351-359.

Nejčastější bibliografické zkratky

- Ibidem
- Idem
- Eadem
- Iidem
- S. l.
- S. d.
- B. n.
- Nepagin.
- nefol.
- f.; p.; sl.
- Ed., eds., edd.
- et al.

Nejčastější bibliografické zkratky

- Ibidem – tamtéž (případně op. cit.; c. p.)
- Idem – tentýž
- Eadem – tatáž
- Iidem – titíž
- S. l. sine loco – bez uvedení místa vydání (b. m.)
- S. d. sine dato – bez uvedení data vydání (b. d.)
- B. n. – bez uvedení nakladatele
- nepagin., nestr. – nestránkováno
- nefol. - nefoliováno – recto, verso
- f. – folio; p. pagina; s.; sl.;
- Ed., eds., edd. – vydavatelé
- et al. – et alia – a další = a kol.

Umět pracovat s prameny a literaturou a „umění psát“

- Excerptce
- Citace
- Kontrola – verifikace – kritika literatury
- Plagiátorství: automatické/nevědomé x úmyslné

Prameny a historické texty

- **Transliterace:** druh přepisu, v němž je zachována grafická podoba textu, všechna písmena ve stejném pořadí, velikosti (tj. dodržujeme rozdíl mezi maiuskulními a minuskulními písmeny), dodržujeme interpunkci, přehlásky atd.), dodržujeme původní interpunkci, respektujeme hranice slov
- **Transkribce:** přepis, jehož zvuková podoba (tj. čtený text) je identický se zvukovou podobou původního pramene, grafika předlohy je zjednodušena s ohledem na dnešní pravopisná pravidla
- *Czeske rzeczi – české řeči; mee hrzijbie – mé hříbě; gest – jest, gde – kde; newyminiuge – nevymiňuje* apod.
Podobně v němčině: *vnnd – und, inn – in, ffürst – fürst*

Historické datování

- Odlišné a složité – středověk a raný novověk – nejčastější normy určování data:
- Průběžné
- Dle svátků
- Dle římského datování

= specifické názvosloví

RUKOVĚŤ

KŘEŠŤANSKÉ

CHRONOLOGIE

SEPSAL
GUSTAV FRIEDRICH

PASEKA
PRAHA / LITOMYŠL
1997

Dny v týdnu:

- Neděle – feria prima, dies solis
- Pondělí – feria secunda, dies Lunae
- Úterý – f. tertia, dies Martis
- Středa – f. quarta, dies Mercurii
- Čtvrtek – f. quinta, dies Iovis
- Pátek – f. sexta, dies Veneris
- Sobota – f. septima, dies Saturni

Datace dle svátků

Církevní svátky:

sanktorál – pevná data (svatí, Vánoce, mariánské svátky apod.)

temporál – Velikonoce, letnice – od 1. neděle po 1. jarním úplňku

- *ferii secundi **post** Sancte Wenceslai* = 30. září
- *ferii secundi **ante** Sancte Wenceslai* = 26. září

!/? *feria secunda post Nativitatem Christi*

!/? *dies secunda post Nativitatem Christi*

Den před – večer, předvečer, vigilie, dies pro festa, pridie, nox, predie,
Abdnd, Nacht, Bannfasten

Den poté – nazejtří, cras festi, dies secunda, dies alter

Pondělí – zvl. den po svátku – dies octava (osmý den), Achtet – např. „v
oktávě po Narození Páně“

ad... např. čtrnáct dní po svátku = kvindéna, dies quintadecima (tj. 15ý den)

Seznam svátků, výklad chronologických názvů,
spolu věcný obsah spisu.

(Česky, německy i latinsky).

A

- Abachuch proph. 15 Led. (Mohuč).
 Abdona muč. (Abdon et Sennen)
 30 Čce.
 abend, abint, abunt, abont, předvečer,
 vigilia.
 Abend heiliger, štědrý den (štědrý
 večer) 24 Pros.
 abend des abendes, previgilia, před-
 předvečer.
 aberest, aberoll, *v.* abrellen.
 ablasswoche, *v.* antlasswoche.
 Abraham, Isáka a Jakuba (Abram,
 Isaac, Jacob patr.) 6 Říj.
 abrellen, abrello, abrille, abrulle, aber-
 rest, aberoll, měs. Duben.
 Absolutionis dies, *v.* Dies ab: olutionis.
 accensio lune, novoluní.
 Accipite jocunditatem, (Ž. 77, 1), úterý
 po sv. Duše.
 ackermond, měs. Březen.
 acte tag *v.* achte tag.
 Actentag, *v.* Agenthentag.
 Adalberti *v.* Vojtěcha.
 Adama a Evy 24. Pros.
 Adamstag, popeleční středa.
 adaperiat Dominus cor vestrum (res-
 pons.), neděle po 27 Září.
 Adauka 30 Srp. *v.* Štastného a Zbož-
 něho.
 Adelara bisk. muč. 20 Dub. (Mohuč).
 Adelgundy panny 30 Led.
 Adelheidis imp., Adléty císa. 16 Pros.
 (v diec. Magdeb. 17 Pros.)
 Adelphi ep., Adolfa bisk. 29 Srp.
 adiectiones lune *v.* str. 50.
 — solares *v.* str. 44.
 Adiutorium nostrum in nomine Do-
 mini (Ž. 123, 8), začátek bohosl. na
 popeleční středu.
 Adorate Dominum (deum) omnes an-
 geli (Ž. 96, 8) 2. neděle po oktávě
 Tří králů. (V 16. stol. bývá tak na-
 zývána i 2. ned. po Třech kr.)
 Adorate secundum atd. *v.* Dominica.
 Adoratio magorum, Tří králův, 6 Led.
 — crucis na Velký pátek.
 Adoratus dies, *v.* Dies adoratus.
 Adriana muč. 4 Bř.
 — a spol. 8 Září; v diec. Vratisl. též
 7 Září; v diec. Branib. 18 Září.
 Ad te levavi *v.* Dominica.
 Adventus Domini I, II, III, IV; *v.* Do-
 minica.
 — Spiritus sancti, obyčejně neděle
 svatodušní jako svátek pohyblivý;
 ale v některých starších kalendá-
 řích jako stálý svátek den 15 Kv.
 Aegidii, *v.* Jiljí.
 Aegyptiaci dies, *v.* Dnové nešťastní.
 aera hispanica *v.* str. 71.
 — martyrum *v.* str. 70.
 Aetentag, *v.* Agethentag.
 afend, afint, předvečer, vigilia.
 Aferntag, Afruntag, Afry 7 Srp.
 Affertstg, Affterstag, na nebe vzstou-
 pení Páně.
 afftermontag, úterý.
 afftersontag, pondělí.
 Afry p. a muč., Afry a Donata, 7 Srp.;
 Afry obrácení (conversio) 26 Říj.
 Agapita, Agaptentag, Agapitus,
 18 Srp.
 Agatona muč. 17 Pros.
 Agaty *v.* Háty.
 agest, agst, měs. Srpen.
 Agethentag, Agthentag, Agtuntag, Ac-
 tentag, Háty 5 Ún.
 Agnes, *v.* Anežky.

Specifická terminologie „nedělí velikonočních“

- - předpostí – 9. neděle před V. (3 týdny) – 3. neděle je neděle Masopustní
- - půst
- - Velikonoce

6 postních nedělí - Popeleční středa – před 1. z nich

- 6. postní neděle = Palmarum – Květná n.

Svatý týden zakončený nedělí Resurrectio (Boží Hod Velikonoční)

8 povelikonočních nedělí

- 2. Misericordia
- 3. Jubilate
- 5. Rogate – čtvrtek po ní – Ascendio Dni
- 7. Pentacostes – Letnice
- 8. Svátek N. Trojice – čtvrtek po ní je svátek Božího Těla

Únor			Březen			Duben			Květen		
1 S.	Brigitty p.	1 S.		1 S.		1 P.	<i>Fil. a Jak.</i>	1 P.	<i>Fil. a Jak.</i>		
2 Č.	<i>Očišť. P. M.</i>	2 Č.		2 N.	(1) <i>Quasimodo.</i>	2 Ú.	Sigmunda kr.	2 Ú.	Sigmunda kr.		
3 P.	Blážeje b.	3 P.	Kunhuty p.	3 P.		3 S.	<i>Nal. s. Kříže.</i>	3 S.	<i>Nal. s. Kříže.</i>		
4 S.		4 S.	<i>Přen. s. Václ.</i>	4 Ú.	<i>Ambrože b.</i>	4 Č.	<i>Vzstoup. páň.</i>	4 Č.	<i>Vzstoup. páň.</i>		
5 N.	Quinquagesima.	5 N.	(4) <i>Laeiare.</i>	5 S.		5 P.	Gotharda b.	5 P.	Gotharda b.		
6 P.	<i>Doroty p.</i>	6 P.		6 Č.		6 S.	S. Jana v oleji.	6 S.	S. Jana v oleji.		
7 Ú.		7 Ú.	Tomáše z Aq.	7 P.	Den svátosti.	7 N.	(6) <i>Exaudi.</i>	7 N.	(6) <i>Exaudi.</i>		
8 S.	Popolec.	8 S.		8 S.		8 P.	<i>Stanislava b. 2</i>	8 P.	<i>Stanislava b. 2</i>		
9 Č.	Apollonie p.	9 Č.		9 N.	(2) <i>Misericor.</i>	9 Ú.	Gord. i Epim.	9 Ú.	Gord. i Epim.		
10 P.	<i>Školastiky p.</i>	10 P.		10 P.		10 S.		10 S.			
11 S.		11 S.		11 Ú.	Lva pap.	11 Č.		11 Č.			
12 N.	(1) <i>Invocavit.</i>	12 N.	(5) <i>Jud. Řehoře.</i>	12 S.		12 P.	Pankráce m.	12 P.	Pankráce m.		
13 P.		13 P.		13 Č.		13 S.	Servacia vyzn.	13 S.	Servacia vyzn.		
14 Ú.	<i>Valentina m.</i>	14 Ú.		14 P.	Tib. a Valer. m.	14 N.	<i>Letnice.</i>	14 N.	<i>Letnice.</i>		
15 S.	SD.	15 S.	Longina m.	15 S.	Heleny vd.	15 P.	<i>Zofie p.</i>	15 P.	<i>Zofie p.</i>		
16 Č.	Juliany p.	16 Č.	Cyriaka m.	16 N.	(3) <i>Jubilate.</i>	16 Ú.		16 Ú.			
17 P.	SD.	17 P.	Kedruty p.	17 P.		17 S.		17 S.			
18 S.	SD.	18 S.		18 Ú.		18 Č.		18 Č.			
19 N.	(2) <i>Reminiscere.</i>	19 N.	(6) <i>Květná.</i>	19 S.		19 P.	Potenc.	19 P.	Potenc.		
20 P.	Korony p.	20 P.		20 Č.		20 S.		20 S.			
21 Ú.		21 Ú.	Benedikta op.	21 P.		21 N.	<i>Sv. Trojica.</i>	21 N.	<i>Sv. Trojica.</i>		
22 S.	<i>Stol. s. Petra.</i>	22 S.		22 S.		22 P.		22 P.			
23 Č.		23 Č.	Zelený.	23 N.	(4) <i>Can. Jiř.*</i>	23 Ú.		23 Ú.			
24 P.	<i>Matěje ap.</i>	24 P.	<i>Veliký.</i>	24 P.		24 S.	<i>Bož. těla. Urb.</i>	24 S.	<i>Bož. těla. Urb.</i>		
25 S.	<i>Valpurgy p.</i>	25 S.	<i>Bílá.</i>	25 Ú.	<i>Marka ev.</i>	25 Č.		25 Č.			
26 N.	(3) <i>Oculi.</i>	26 N.	Velkonooe.	26 S.		26 P.		26 P.			
27 P.		27 P.		27 Č.		27 S.		27 S.			
28 Ú.		28 Ú.		28 P.	Vitališe m.	28 N.		28 N.			
		29 S.		29 S.		29 Ú.		29 Ú.			
		30 Č.		30 N.	(5) <i>Rogation.</i>	30 P.		30 P.			
		31 P.				31 S.		31 S.			
Září			Říjen			Listopad			Prosince		

5	26 Března.						BA
	Starý počet: 775. 780*. 859. 870. 943. 954. 965. 1027. 1088. 1049. 1060*. 1122. 1133. 1144*. 1217. 1228*. 1307. 1312*. 1391. 1402. 1475. 1486. 1497. 1559. 1570. 1581. 1592*. 1654. 1665. 1676*.	Rok přestupný				Leden	
		Leden		Únor		Leden	
1 S.	<i>Nové léto.</i>	1 Ú.	Brigitty p.	1 N.	<i>Nové léto.</i>		
2 N.	Oktáv s. Štěp.	2 S.	<i>Očišť. P. M.</i>	2 P.	Oktáv s. Štěp.		
3 P.	Okt. s. Jana ev.	3 Č.	Blážeje b.	3 Ú.	Okt. s. Jana ev.		
4 Ú.	Okt. Mladátek.	4 P.	Háty p.	4 S.	Okt. Mladátek.		
5 S.	<i>Tři králů.</i>	5 S.		5 Č.	<i>Tři králů.</i>		
6 Č.	Erharta bisk.	6 N.	<i>Quinq. Dor. p.</i>	6 P.	<i>Tři králů.</i>		
7 P.		7 P.		7 S.			
8 S.		8 Ú.		8 N.	(1) Erharta b.		
9 N.	(1) Juliana m.	9 S.	<i>Popel. Apol. p.</i>	9 P.	Juliana muč.		
10 P.	Pavla poust.	10 Č.	<i>Školastiky p.</i>	10 Ú.	Pavla poust.		
11 Ú.		11 P.		11 S.			
12 S.		12 S.		12 Č.			
13 Č.	Okt. Tří kr.	13 N.	(1) <i>Invocavit.</i>	13 P.	Okt. Tří kr.		
14 P.	<i>Štastného kn.</i>	14 P.	<i>Valentina m.</i>	14 S.	<i>Štastného kn.</i>		
15 S.	Maura opata.	15 Ú.		15 N.	(2) Maura op.		
16 N.	(2) Marc. pap.	16 S.	Juliany p. SD.	16 P.	Marcella pap.		
17 P.	Anton. poust.	17 Č.		17 Ú.	Anton. poust.		
18 Ú.	Prišky p.	18 P.	SD.	18 S.	Prišky p.		
19 S.		19 S.	SD.	19 Č.			
20 Č.	<i>Fab. a šeb.</i>	20 N.	(2) <i>Rem. Kor. p.</i>	20 P.	<i>Fab. a šeb.</i>		
21 P.	<i>Anežky p.</i>	21 P.		21 S.	<i>Anežky p.</i>		
22 S.	<i>Vincencia m.</i>	22 Ú.	<i>Stol. s. Petra.</i>	22 N.	<i>Sept. Vinc. m.</i>		
23 N.	Septuagesima.	23 S.		23 P.	Zasnoub. p. M.		
24 P.	Timothea ap.	24 Č.	(Den přest.)	24 Ú.	Timothea ap.		
25 Ú.	<i>Obr. s. Pavla.</i>	25 P.	<i>Matěje ap.</i>	25 S.	<i>Obr. s. Pavla.</i>		
26 S.	Polykarpa b.	26 S.	Valpurgy p.	26 Č.	Polykarpa b.		
27 Č.	Jana Zlatoúst.	27 N.	(3) <i>Oculi.</i>	27 P.	Jana Zlatoúst.		
28 P.	Karla Vel.	28 P.		28 S.	Karla Vel.		
29 S.		29 Ú.		29 N.	<i>Sexagesima.</i>		
30 N.	<i>Sex. Adelg. p.</i>			30 P.	Adelgundy p.		
31 P.				31 Ú.			
Nový počet: 1595. 1606.		Červen	Červenec	Srpen			

Římský kalendář

- 7bris; Xber
- Kalenda – 1. den v měsíci
- Ante, post – odpočítávání
- Např. *Datum XVI ante Kalendas Ianuarii*
A.D.MCCXII = 17. 12. 1211